

NYERGES ÁDÁM

nyerges.adam@pte.hu

PhD hallgató (PTE-BTK), egyetemi oktató (METU)

Az Egyesült Államok térvesztése a globális politikában – okok, szereplők, perspektívák

*The Influence Losing of the United States in Global Politics
– Causes, Actors, Perspectives*

ABSTRACT One of the main ideas of this study based on the book titled “The Grand Chessboard”, which published in 1999 by Zbigniew Brzezinski. The book provides a very good basis for the assessment of the global policy challenges, because it presents the perspectives which were predictable in 1999. So today we can see what really happened as the author imagined and what is not. In our study, we examine some completely new factors – including Russia’s new perceptions of its international role – which influence the loss of control tendency of US in global politics.

KEYWORDS global policy, space loosing, challenges, empires, changes

DOI 10.14232/belv.2016.ksz.4 <http://dx.doi.org/10.14232/belv.2016.ksz.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Nyerges Ádám (2016): Az Egyesült Államok térvesztése a globális politikában - okok, szereplők, perspektívák. *Belvedere Meridionale* 28. évf. Különszám. 35–48. pp.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Jelen tanulmány egyik alap gondolatát *Zbigniew Brzezinski – A nagy sakktabla* című 1999-es kiadású könyve adja. A könyv rendkívül jó alapot ad a globális politikai kihívások vizsgálatához, ugyanakkor párhuzamosan az 1999-ben megjósolható perspektívákat is bemutatja. Így ma, 2016-ban már láthatjuk mi volt az, ami valóban úgy történt, ahogy a szerző gondolta és mi az, ami nem. Tanulmányunkban az Egyesült Államok szempontjából számba vesszünk néhány merőben új kihívást – többek között Oroszország új nemzetközi szerepfelfogását is – amik az Egyesült Államok térszertésében közrejátszanak.

A birodalmi státusz alternatívái

Ha az Amerikai Egyesült Államokat akarjuk vizsgálni, mindenekelőtt annak jelenlegi speciális státuszát kell megértenünk. Mitől is speciális ez a státusz? A bipoláris világ felbomlásakor az USA egy egyedi, globális hatalommal rendelkező országgá vált, amelynek – később még részletesen kifejtett – katonai és pénzügyi képességei lehetővé tették, hogy éljen is e globális hatalmával. A kérdés az, mitől újszerű ez? A válasz egyszerű: az addigi globális hatalomnak gondolt birodalmak csak regionálisak voltak. Szigorúan biztonságpolitikai aspektusban vizsgálva ugyanakkor az is megállapító, hogy az egyes birodalmak történelmi szempontok alapján globális hatalmúnak minősültek, hiszen nem volt akkor más olyan hatalom, amely képes lett volna ezeknek ellenszegülni.

Ezek a birodalmak a saját akciórádiuszukon belül képesek voltak a legfőbb hatalmat gyakorolni, és a területet a kulturális és területi különbözőségek ellenére is egyként kezelni. Határaikat csak saját döntéseik és technológiai korlátaik határozták meg. Például a Kínai Birodalom a *Han-dinasztia* uralkodása idején azért lett akkora területű amekkorává nőtt, mert nem volt érdeke további területek megszerzése.¹ Ha viszont további területeket akart volna elfoglalni, azt könnyen megtehetette volna, hisz egy 57 millió főt számláló birodalom erejéről beszélünk. De ugyanakkor azért sem volt ez globális hatalom, mert párhuzamosan a Római Birodalom is létezett a Föld másik részén, csak éppen nem tudtak egymásról.² Mindkettő regionális nagyhatalom volt tehát, de voltak jellemző vonásaik. Mindkettő jól szervezett bürokráciára épült, és a politikai hatalmat ezen keresztül rendkívül céltudatosan gyakorolták. A hadseregek mindkét birodalomban jól szervezettek voltak és könnyen lehetett őket átcsoportosítani, összevonni. Volt még egy pszichológiai tényező is, ami közös volt ezekben, mégpedig a felsőbbrendűség tudata. Rómában a „*Római polgár*”³ tudata, míg Kínában is megvolt kulturális fölény egyfajta érzése, amit a *konfucianizmus* is segített.⁴ Ezek a kulturális, ideológiai attitűdök segítették a leigázott területek asszimilációját. Hisz római polgárnak lenni jelentette a legnagyobb dicsőséget az adott korban, amit ember elérhetett, míg kínainak lenni annyit jelentett, mint kultúrembernek lenni. Ezek a tényezők segítettek megerősíteni a birodalmak hatalmát. Róma bukását a kettéválás, a birodalmi gögből fakadó kulturális hedonizmus, és az infláció okozta. A Kínai Birodalom történelme során többször is darabjaira hullott, de mindig meg tudott újulni. A belső kifáradás és a technológiai fejlettség elvesztése volt az, ami a birodalom végső hanyatlásához vezetett, ugyanakkor egységes etnikuma miatt maradhatott fenn a legnagyobb része egységes országgént mind a mai napig.⁵

¹ BRZEZINSKI 1999. 24.

² BRZEZINSKI 1999. 21.

³ *Civis Romanus sum* – Római polgár vagyok

⁴ BRZEZINSKI 1999. 19–22.

⁵ BRZEZINSKI 1999. 24–25.

A Mongol Birodalom is vizsgálándó, hisz ennek óriási kiterjedése *Eurázsia* területére esett. Azonban ez különbözött az előzőektől, hiszen hatalma csak katonai fölényének volt köszönhető, gazdasági vagy kulturális fölényt nem hozott magával a leigázott területekre. Sőt a mongol uralkodók maguk is asszimilálódtak az általuk leigázott népekben. *Dzsingisz kán* halála után, és politikai kultúra híján ez a birodalom is darabjaira hullott, majd nyomtalanul eltűnt.⁶

Az eddig tárgyalt birodalmak történelmének tanulsága, hogy a tartós nagyhatalmi pozíció kiépítéséhez kulturális, gazdasági, és politikai fölényt is ki kell építeni és azt meg is kell tartani, a katonai fölény mellett, hiszen – mint ahogy azt a mongol példa is jól mutatta – ez utóbbi önmagában nem elegendő. Csak ilyen összetett tulajdonságok segítségével lehet tehát globális hatalmi pozíciót fenntartani.

Érdeemes megvizsgálni a modernebb európai hatalmakat is, hiszen a bipoláris világ előtti korszak legmeghatározóbb szereplői a kontinensről kerültek ki. Összességében elmondható, hogy ha európai hatalomról beszélünk, nem mondhatjuk azt, hogy egységes birodalomról beszélhetünk, hiszen a különböző egymással vetélkedő államok folyamatos hatalmi változásainak és váltakozásainak lehettünk tanúi. Portugál, spanyol, francia, majd pedig brit hegemoniák követték egymást, és mind más-más hatalmi eszközzel rendelkezett.

Míg ugyanis a spanyolok és portugálok tengeri fölényrel és misszionárius küldetések segítségével gyarmatosítottak, addig például a franciák szárazföldi erővel tették mindezt és elsősorban az európai hegemoniára törekedtek. Az első világháborúig még mindig európai országé volt a vezető hatalom a világban, de ekkorra már a briteké, akik abszolút tengeri fölényrel rendelkeztek, és a kereskedelmi fölény mellett, még kultúrfölényt is kiépítettek. Ugyanakkor a kontinentális Európa felett nekik sem volt hatalmuk, csupán egyensúlyban tartották azt.⁷

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy az eddig felsoroltak közül egyik sem volt igazi világbirodalom. Ezzel szemben az Egyesült Államok hatalma az eddig felsoroltakhoz képest példanélküli, hiszen hatalmas területen van jelen, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy átvette az ellenőrzést a világ óceánjai felett. Katonai hatalma rendkívül dinamikus, és bármikor bevethető a Föld bármely pontján, megteremtve ezzel egy olyan lehetőséget, amire a XX. századig nem volt példa.⁸

Az Amerikai Egyesült Államok hatalmi dominanciája

Ha az USA hatalmi dominanciájának mibenlétét vizsgáljuk, kiindulópontnak az eddig felsorolt hatalmakat és birodalmakat kell vennünk, amelyek segítségével körvonalazódott az a négy döntő fontosságú terület, amelyek szükségesek a globális hatalomhoz. Ezek a katonai, gazdasági, technológiai, és kulturális területek. Ezeknek együttesen köszönhető a globális hatalmi pozíció.⁹

Az Egyesült Államok a XX. században elérte azt, hogy mind a négy területen világszerte legyen. Katonailag a XX. században az egyetlen ország volt, amelyiknek bárhová elérhetett a keze, gazdasági szempontból a globális növekedés motorja volt, technológiai szempontból vezető szerepe volt és van ma is – a csúcstechnológiákkal kapcsolatosan – kulturálisan pedig mind a mai napig vezető pozíciót tölt be.¹⁰

⁶ BRZEZINSKI 1999. 26–27.

⁷ BRZEZINSKI 1999. 27–32.

⁸ BRZEZINSKI 1999. 32–34.

⁹ BRZEZINSKI 1999. 32–36.

¹⁰ BRZEZINSKI 1999. 35.

Ez utóbbiról röviden annyit érdemes megjegyeznünk, hogy a XX. században elindult technológiai újítások mentén kialakult kultúrák – például filmkultúra, zenekultúra a rádió és zenelejátszó eszközök segítségével – mind amerikai dominanciát mutatnak. A legmodernebb eszközök segítségével – amelyek a technológiai fölénynek köszönhetően szintén az USA-ban jönnek létre – kulturális befolyást tud gyakorolni az egész világra.¹¹ Ráadásul olyat, amely megerősítő, szerethető, és könnyű vele azonosulni, sőt kifejezetten szeretnének is azonosulni vele az emberek a világban.¹² Ez a fölény a mai napig jelen van, csak parciálisan csorbítják adott területi kultúrák, amelyeknél nem szabad elfelejteni, hogy amerikai mintára jöttek létre.¹³

Visszatérve a katonai és gazdasági vezető pozícióhoz, nem véletlenül használtam a múlt idejű kifejezést. Ugyanis bár az Egyesült Államok a XX. században valóban egyedüli képességekkel rendelkezett a világban, de a XXI. századi eseményeknek köszönhetően ez a kép már árnyaltabbá vált.

Katonai terület

Katonai szempontból vitathatatlan, hogy az USA-nak nukleáris erejét tekintve vezető szerepe van a leszerelést elősegítő programok¹⁴ dacára is. Ez az erő ugyanakkor tulajdonképpen bevethetetlen, mivel más országok is rendelkeznek nukleáris hatalommal – még ha számszerűleg nem is ekkorával – és akár egy kölcsönös egyetlen rakétából álló támadás is mind a két fél részére hatalmas és visszafordíthatatlan anyagi és erkölcsi kárt okozna. A károkozás mértékét és a nukleáris fegyverek bevetésének immanens belső korlátait egy fiktív példán keresztül mutatjuk be.

Amennyiben a korábbi lábjegyzetben már vázlatosan bemutatott Mumbai városát egy Indiával kialakult fegyveres konfliktus során az Egyesült Államok nukleáris rakétával támadná meg, a város elpusztításának következtében megközelítőleg 13 millió 300 ezer ember vesztené életét. Amennyiben egy lehetséges válaszcspásban az indiai légierő az arizonai Phoenix városát pusztítaná el egyetlen rakétával, úgy az akció 1 millió 445 ezer ember halálát okozná. Egy ilyen kölcsönös nukleáris csapás – nagy valószínűséggel – olyan mértékű morális válságot okozna mindkét hatalomnál, hogy az akár alapjaiban is megrengethétné a résztvevő államok teljes politikai hatalmát.

A bekövetkezett események közül fontos továbbá emlékeztetnünk arra is, hogy 2001. szeptember 11-én 2995 ember vesztette életét. Ez a szám a fiktív példánkban szereplő áldozatok mértékének töredéke, az esemény mégis hatalmas válságot idézett elő az Egyesült Államok kormányzatában, és mekkora az amerikai nép pedig történelmi traumaként élte meg az eseményeket. Fontos tényező továbbá az is, hogy az amerikai liberális és szabad, demokratikus szellemiséghez sem köthető a tömegpusztító fegyverek bevetése egyetlen országgal szemben sem.

A nukleáris fegyverek bevetését általánosságban tehát az alkalmazásuk következtében a világban esetlegesen kialakuló morális válság gátolja. A nukleáris hatalommal élő bármely országot fenyegeti a fellépését szinte azonnal követő ellenséges nemzetközi politikai fogadtatás.

¹¹ GIDDENS 2008. 448–455.

¹² BRZEZINSKI 1999. 37.

¹³ Lásd az indiai Bollywood becenevű Mumbaiban található filmgyártó központot, amely ugyan az egyik legnagyobb ilyen központja ma a világnak, és az indiai kultúrára is épülő hindi nyelvű filmeket készítenek itt, már a becenevből is látszik az amerikai minta elsődlegessége. Az elnevezés maga egyébként Mumbai régi nevének, Bombaynek valamint az amerikai filmgyártás fellekvára, Hollywood nevének összevonásával keletkezett.

¹⁴ Például: START-I, START-II egyezmények.

Ez a hatás az Egyesült Államok esetében fokozottan érvényesül, tekintettel arra, hogy haderejének fejlettsége és erőfölénye miatt a sokkal könnyebben vádolható meg a hatalommal való visszaéléssel, mint bármely más ország.

Összességében, ha gyakorlatiasan közelítjük meg az Egyesült Államok haderejét, láthatjuk, hogy a rendelkezésre álló nukleáris arzenál igazából nem bevethető. Milyen speciális képességekkel rendelkezik tehát az ország ezen túl? A haderejének létszáma, annak összetételének sokszínűsége – szárazföldi, légi, vízi haderő – annak képessége, hogy ez a haderő gyorsan áthelyezhető legyen a világ bármely pontjára, és a technológiai fölény.

A XXI. században pont az ezeken a területeken korábban meglévő hatalmas fölénye kopott meg. Például a folyamatosan állomásoztatott létszámbeli fölényt átvette Kína, ahol ugyan a lakossághoz viszonyított létszám alacsony, de háború esetén a lakosság 10 %-ának bevetésekor már olyan tömeggel kell számolni, ami önmagában egyedülálló. Az összetétel sokszínűségében sem feltétlenül különleges már az USA hadereje, hiszen a tengeri kijáráttal rendelkező európai, afrikai, és közel-keleti országok többsége rendelkezik vízi, szárazföldi, és légi haderővel. Ezen felül az USA tengerészgyalogságot, valamint különleges műveleti erőket¹⁵ is hadrendben tart. Ugyanakkor az Egyesült Államok hadereje ma már ebben sem egyedülálló, hiszen – főként a NATO-nak is köszönhetően – a legtöbb ország felismerte, hogy a jövő hadviselésében a speciális alakulatoké a főszerep. Itt érdekességként megemlíthető, hogy ezt a fölényvesztést az USA önmagának is köszönheti, hiszen a szövetséges országok különleges erőinek kiképző tisztjei az amerikai különleges erők partnerségi kiképzéseiben vesznek részt. A különleges erőkkel való rendelkezés még a kisebb országokra is jellemző, például megemlíthetjük itt Magyarországot is. Magyarország hadereje 29 ezer fő, de mégis rendelkezik szárazföldi haderővel, légi haderővel és különleges erőkkel egyaránt.¹⁶

Tehát ezeken a területeken, mint látjuk már nem egyedülálló az USA hadserege. A mobilitás – „force projection” – jelenti az egyetlen olyan területet, amelyben a technológiai fölényből fakadóan az ország részleges előnye megmaradt. Ez az előny azért részleges csupán, mert ha például a repülőgép hordozási képességet vizsgáljuk, csak a létszámbeli fölényt mutathatjuk ki. Repülők tetszőleges célponthoz történő eljuttatása légi utántöltéssel ma már minden számottevő hadseregnél megoldható, valamint szárazföldi csapatok légi úton történő eljuttatása ugyancsak. A különbség a gyorsaságban és a mélységi bevetések lehetőségében van, amit a későbbiek során a technológiai fölény tárgyalása keretében részletezünk. Valamint a „force projection” másik vetületében, azaz az állandó fizikai jelenlét biztosításában, aminek keretében a világ több pontján rendelkeznek támaszpontokkal, illetve cirkáló flottákkal. Ezek együttesen biztosítják, hogy a konfliktusforrások közelében az amerikai haderő belátható időn belül bevethető legyen.

Az USA légierjének tekintetében számbeli, és technológiai fölényről is beszélhetünk. A számbeli fölény a bevethető állapotú repülőgépek és helikopterek tekintetében, valamint a légi harcokhoz szükséges fegyverek mennyiségében is jelentős. Haderőnemi fölénye – külön felderítő, harci, támogató, és helikopteres egységek – viszont már ugyancsak csökkent, hiszen például a német, a francia, vagy a brit légierő is rendelkezik ilyen képességekkel, és a sorban még szándékosan nem is említettük a kínai vagy orosz légierőt. Az Egyesült Államok légierjének technológiai fölénye azonban hihetetlen mértékben csökkent a XXI. század folyamán. A kezdeti hordozói és szuperszonikus technológiában még a XX. században vetélytársa akadt a Szovjetunió szeméjében. Annak felbomlását követően azonban az Egyesült Államok a lopakodó technológia kifejlesztésével addigi elképesztő légi fölényt tudhatott magáénak az. Később viszont, pont az

¹⁵ Special Forces, Rangers, Delta Force, SEAL stb.

¹⁶ M. H. 2. Különleges Rendeltetésű Ezred.

1999-es jugoszláviai háború során egy magyar származású szerbiai katona érdeméért derült ki az, hogy az 1950-es években használt korszerűtlen radarokkal többé-kevésbé láthatóak az amerikai lopakodó repülőgépek. Így ennek hatására a legtöbb országban – köztük Magyarországon is – modernizálták, illetve újra hadrendbe állították ezeket a rendszereket. Ennek és az ipari kémkedésnek köszönhetően a lopakodó képesség nyújtotta előny csökkent, majd az úgynevezett „ötödik generációs”¹⁷ vadászgépek építésével az USA a légi fölény ismételen növekedett. Ezt a 2010-es évekre kezdte elveszteni, mivel az orosz légierő – az indiai légierővel karöltve – valamint a kínai légierő is saját „ötödik generációs” vadászgépek tervezésébe és megvalósításába fogott.¹⁸ Az ennek eredményeként megalkotott prototípust az oroszok 2015-ben már széles körben be is mutatták, megmutatva annak zseniális manőverező képességét. Ugyanakkor lopakodó képességének bemutatása még várat magára. Európa országai az elmúlt 25 évben pedig „négy és feledik generációs” vadászrepülőgépeket fejlesztettek ki,¹⁹ fegyverzetükben már a létező legkorszerűbben felszerelve.

A technológiai fölényt részben a légierő tekintetében tárgyaltuk, ugyanakkor más területeken is történt olyan változás, ami ugyancsak a globális pozíciót erodálja. Rakéte technológiában az orosz és kínai haderő természetesen ellenfele az amerikainak, ugyanakkor India és Irán is rendelkezik már speciális képességű rakétákkal.²⁰ A legfejlettebb ilyen képességű eszközök pedig már a nyugat-európai gyártók termékpalettáján is elérhetőek. Újdonság lehet a szárazföldi lopakodást és a tényleges láthatatlanságot vagy csökkent láthatóságot is lehetővé tevő felületek létrehozása, ami a brit hadiipar kutatásainak középpontjában áll,²¹ ezen a területen az Egyesült Államok még nem publikált eredményeket. Ráadásul a közelmúltban mutattak be egy lengyel tank-prototípust is, amely a különböző hő követő és egyéb célzó rendszerek számára láthatatlan.²² További csorbát szenvedett el a hadiipar területén az USA, az új fejlesztésű pixelmintás terepszínű egyenruhákkal, hiszen azok bevezetése után kiderült, hogy a gyakorlati alkalmazásuk során az álcázási képességük közel sem megfelelő.²³ Közben az is nyilvánosságra került, hogy az új hadi fejlesztések keretében épített U.S.S. Freedom hadihajó és annak típusársai az Amerikai Védelmi Minisztérium fő fegyvertesztelője szerint nem élnének túl egy hadi összecsapást, sőt a fegyverrendszerük sem működik megbízhatóan.²⁴

Meglévő technológiai fölényre abban maradt meg, hogy képes az ellenséges ország védelmét

¹⁷ Radarok számára csökkentett érzékelhetőségű vadászgép, amely szerkezeti kialakításának köszönhetően éri el ezt a képességét, míg repülési és manőverezési képességei is kiemelkedőek maradnak. Ennek első típusa az amerikai F-22 Raptor típusú vadászgép. Hadrendbeállítás alatt áll az F-35 Lightning II. típusú vadászgép is.

¹⁸ Szuhaj PAK-FA és a kínai Chengdu J-20.

¹⁹ Eurofighter 2000, Rafale C, JAS 39 Gripen.

²⁰ Nem részletezzük a speciális képességeket, de itt az irányíthatóságot, célravezetési képességet, hatótávolságot, indítási környezetet (például víz alatti indítás), hordozófejek számát, több célpontos egyidejű megsemmisítést értjük.

²¹ Öt éven belül láthatatlan tankok lopakodnak a harctereken. HVG.hu 2011.12.03. http://hvg.hu/tudomany/Ot_even_belul_lathatatlan_tankok_lopakodnak_ZV832Q Hozzáférés: 2016.01.04.

²² Láthatatlan tankot gyártottak a lengyelek. MNO.hu 2014.04.04. <http://mno.hu/tudomany/lathatatlan-tankot-gyartottak-a-lengyelek-1219507> Hozzáférés: 2016.01.04.

²³ How U.S. Army spent \$5BILLION on 'failed' pixel camouflage... because they 'wanted to look cooler than Marines' Dailymail.co.uk 2012.06.25. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2164686/How-U-S-Army-spent-5BILLION-failed-pixel-camouflage--wanted-look-cooler-Marines.html> Hozzáférés: 2016.01.04.

²⁴ VARGA-TÓTH TAMÁS (2013): Nem bírna ki egy csatát a szupermodern hadihajó. Kitekintő.hu http://kitekinto.hu/amerika/2013/01/23/nem_birna_ki_egy_csatat_a_szupermodern_hadihajo/#.VrjgeZd9mSo Hozzáférés: 2016.01.04.

gyors és pontos légi támadásokkal megbénítani, majd a haderejét partraszállással és gyors reagálású erők frontvonal mögé „dobásával” eljuttatni a célszág területére, felmorzsolva annak maradék ellenállását. Ezt technológiai fölénye alapján képes végrehajtani²⁵ a technológiai téren kevésbé fejlett országokkal szemben. Ugyanakkor a jelenlegi szövetséges államokkal szemben már nem tudná ezt kivitelezni, nem is beszélve a kínai-orosz felekről.

Összefoglalva tehát látható, hogy haderejét tekintve az Egyesült Államok még mindig vezető hatalom, de korántsem nevezhető már olyan csak rá jellemző globális képességekkel rendelkező hatalomnak, mint amivé a XX. században fejlődött. Ezt a képet erősíti a 2011-es líbiai polgárháború, ahol a főszerepet az európai országok hadereje játszotta és a 2013-as mali konfliktus, ahol francia katonai erő bevetése történt meg. Elmondható továbbá, hogy a teljes „Arab-tavaszi” elnevezésű forradalmi hullám alatt az USA inkább, mint szemlélődő, jóváhagyó, vagy ellenző pozícióban tetszelgett, semmint katonailag aktív résztvevőként.

A Szíriában kitört polgárháború elején sem reagált katonailag, mivel politikai síkon Oroszország és Kína ezt ellenezte. Ugyanakkor a vegyi fegyvereket is bevető harcok komoly alapot jelenthettek volna egy katonai beavatkozáshoz, hiszen 2003-ban Irak megtámadásának alapja a vegyi fegyverek birtoklása és esetleges bevetése ellen irányult, a hivatalos magyarázat szerint. Mindenesetre az USA eleinte kiképzéssel és anyagilag is támogatta a szír felkelőket, de később *Barack Obama* is elismerte,²⁶ hogy korábban alábecsülték az események súlyosságát. Így az ország csupán három évvel később, már az *Iszlám Állam* elleni harc kapcsán kapcsolódott be fegyveresen a szíriai konfliktusba.

2011-2012-ben az Iránnal kapcsolatos konfrontáció során az amerikai hadiflotta *Hormuszorosban* való megjelenése sem tántorította el kezdetben az iráni vezetést atomprogramja folytatásától, sőt kifejezetten provokálták az USA-t, olyan nyilatkozataikkal, hogy minden ellenük irányuló katonai cselekményt meg fognak torolni, és meg is van hozzá a megfelelő eszközük. Ekkor az USA és a szövetséges Európai Unió igyekezett pénzügyi blokád alá vonni Iránt. Ez az USA gazdasági elsőbbségének megrendülésének is köszönhetően – mely tényezőt a későbbiekben részletesen is bemutatjuk – nem aratott teljes körű sikert, többek közt azért sem, mert Kína, Oroszország, és India továbbra is kereskedett Iránnal, szembe menve az USA akaratával. Sőt, Oroszország kilátásba helyezte Irán fegyverekkel való támogatását is. Ráadásul az euró zóna válsága által leginkább sújtott országok jelentős iráni olajimportra szorultak, így a művelet európai támogatása is nehézségekbe ütközött. Ugyanakkor hosszútávon a perzsa állam, gazdasági stabilitása megrendült, amely az atomprogramja átgondolását irányozta elő.

Gazdasági terület

Már *Brzezinski* könyvének megírásakor is kibontakozóban voltak az európai valamint japán gazdasággal kapcsolatos problémák.²⁷ Ekkor még az Európai Unió nem volt túl a keleti bővítésén, ahogy a NATO sem. Az azóta eltelt időben az Európai Unió politikai tekintetben tovább fejlődött, és globális tekintetben is számottevő tényezővé lépett elő. Ugyanakkor a 2007-ben elkezdődő és 2008-ra kiteljesedő gazdasági világválság új perspektívába helyezte a globális szereplőket.

²⁵ Ilyen megoldást láthattunk a 2000-es évek Afganisztáni és Iraki offenzívája során.

²⁶ KÁPLY 2014.

²⁷ BRZEZINSKI 1999. 82.

Az első és legfontosabb tényező, hogy a válság az USA-ból indult el.²⁸ A gazdaság globális volta miatt a legnagyobb amerikai hitelintézet csődjének köszönhetően az egész világon működő különböző hitelintézetek, bankok és államok kerültek csőd közeli helyzetbe, vagy csődbe is mentek. Ennek köszönhetően az Egyesült Államok gazdasági szerepe negatív megítélés alá esett, hiszen az ottani hitelezési szabályok egyszerűségének és a felülvizsgálati mulasztásoknak is nagy szerepe volt a válság kialakulásában. Ez önmagában is gyengítette az USA globális gazdasági vezető szerepét. Másrészt az USA reálgazdasága is hanyatlani kezdett, mind a feldolgozóipari adatok, mind a munkanélküliség, vagy éppen a fogyasztói árindex és az infláció tekintetében. Ugyanígy az Európai Unió gazdasága is megroppant, amely központi hitelezési rendszerrel próbálta megoldani a hirtelen felmerült problémát.

Ennek köszönhetően elindult egy olyan folyamat, amit a tárgyalat mű is előrevetített, mégpedig egy egységesebb Európai Unió felé törekvés.²⁹ Németország és Franciaország két vezető politikusa³⁰ karöltve próbálta megoldani a válságot és különböző megszorításokat bevezetni az Unió államaiban, legfőképpen azokban, amelyek pénzügyi segítségre szorultak. A válság rámutatott arra, hogy az Unió tagállamainak szüksége van egymásra, vagy inkább szükségük van Németország hihetetlen gazdasági erejére, és így cserébe a tagállamoknak a Németország által kijelölt útra kell lépniük.

Fontos megemlítenünk, hogy amíg a válság globális mivoltáról beszélünk, van olyan ország, amelyet ugyan érint, de ezzel együtt képes továbbra is gazdasági növekedést mutatni évről évre. Ez nem más, mint Kína. Ha globális erejű gazdaságot keresünk, az jelenleg Kínára jellemző. Kína természetesen ezt kihasználva fiskális támogatásokkal igyekszik egyrészt befolyást szerezni önmagának a globális politikában, másrészt olyan gazdasági kapcsolatokra szert tenni, amik tovább növelik gazdaságát, harmadrészt pedig igyekszik megmenteni a globális piac szereplőit a csődtől, hogy legyenek gazdasági partnerei a további kereskedelemben.

Érdekes adat, hogy a Forbes magazin által kiadott – a világ legnagyobb vállalatait felsoroló – publikációban³¹ az első 4 helyen kínai bank áll, de összességében a top 10 vállalat közül 5 kínai és csak 5 amerikai. Ugyanakkor ezek a kínai vállalatok a pénzügyi szektort erősítik és nem a kutatás-fejlesztést.

Összefoglalva tehát azt láthatjuk, hogy míg a vezető szerep tradicionálisan³² az Egyesült Államoké, addig a valóságban az egységes európai piac létrejöttével, az euró bevezetésével, valamint Kína és India gazdasági stabilitásának és erejének növekedésével, valamint a közel-kelet olajmonarchiáinak kialakulásával a hatalmi egyensúly eltolódott. A Goldman Sachs által közzétett tanulmányból³³ kiderül, hogy a BRICS néven tömörülő országok³⁴ 2040-re nagyobb gazdasági termelést fognak elérni, mint a G7 államok. A közösség saját valutaalapot és fejlesztési bankot is létrehozott. A két pénzügyi intézet tulajdonképpen a washingtoni székhelyű Világbank és

²⁸ A krízis a Lehman Brothers csődvédelmi kérelmével indult 2008. szeptember 15-én a reggeli órákban. Innen datálhatjuk a válság kezdetét, mert az Amerikai Szövetségi Banknak (FED) rögtön két nap alatt 172 milliárd dollárú hitelt kellett nyújtania, hogy kisegítse az óriásvállalatot.

²⁹ BRZEZINSKI 1999. 104–106.

³⁰ Angela Merkel és Nicolas Sarkozy

³¹ The World's Biggest Public Companies 2015. Forbes. <http://www.forbes.com/global2000/list/> Hozzáférés: 2016.01.27.

³² Például a WTI és BRENT hordónkénti árát még mindig USA-dollárban számolják, ahogy a legtöbb nyersanyagét is.

³³ CARLSON-TRIVEDI-URSÚA-WILSON 2011.

³⁴ Brazília, Dél-Afrikai Köztársaság, India, Kína, Oroszország

Nemzetközi Valutaalap (IMF) tükörképe, és azzal a céllal jött létre, hogy erősítse a fejlődő világot képviselő öt ország nemzetközi pénzügyi súlyát és jelentőségét.

Ne felejtjük el azonban, hogy míg jelenleg egy-egy amerikai gazdasági makro adat még árfolyam befolyásoló tényezőként jelenik meg a globális áru- és részvény piacokon, ugyanakkor már a fentebb említett szereplőkre vonatkozó adatok is globális árfolyamváltozásokat idéznek elő.

Technológiai terület

Ezt a területet részint a hadiipar kapcsán már érintettük, másrészt viszont fontos még kitérnünk rá, hiszen az USA igazán számottevő eredményei ezen a területen tapasztalhatóak. Az utóbbi évtizedben a technológiai területen sikerült megőriznie, sőt növelnie a vezető pozícióját. Ez leginkább a számítástechnikát és a hozzá kapcsolódó területeket érinti. Olyan globális befolyással bíró cégeknek³⁵ ad otthont, amelyek lassan minden ember életében jelen vannak az egész világon. E vállalatok kutatás-fejlesztési és innovációs előremutatása az, amely biztosítja az USA helyzetét a következő évtizedekre vonatkozóan is. Jelenleg csak az IT területen olyan fejlődési perspektívák mutatkoznak, amik vélhetően gyökeresen megváltoztathatják az emberi életet a következő 30 évben. Nem mellesleg ezek segítségével ismét gazdasági elsőséget szerezhet meg az USA, amennyiben ezeket a cégeket otthon tudja tartani. Ugyanis jelenleg a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy infrastruktúráisan és a gazdasági környezetet tekintve is versenyképes alternatívát tudjon nyújtani.

Ez nem lesz túl egyszerű a következő 5-10 évben, hiszen Indiában olcsó és „akcentus nélküli” munkaerőhöz lehet jutni folyamatosan fejlődő infrastruktúra mellett, Európában az Unió által támogatott kutatásokhoz, Dubaiban pedig a legmodernebb infrastruktúrához és utánózatlan életszínvonalhoz.

Politikai terület

Ez a terület az, amelyben az ugyancsak USA dominanciát mutat, de itt is szűkülő térrel. Az amerikai hírszerzésnek köszönhetően a diplomáciai manőverezések a XX. században megszokott olajozottsággal működnek, ugyanakkor ezt a tevékenységet erőteljesen beárnyékolta a WikiLeaks weboldal, amely több ország – köztük az USA – hírszerzési anyagait hozta nyilvánosságra, és így az addig csak sejtett amerikai műveletek³⁶ egy részéről is lehullt a lepel. Ennek köszönhetően számos eredeti motivációra, és őszinte véleményre is fény derült akár a diplomáciai levelezések³⁷ köréből is. Ez rendkívül kellemetlen volt az egyes országoknak – köztük az Egyesült Államoknak is – hiszen ezek nyelvezete, megfogalmazása nem a „nagyközönség” számára íródott, így gyakran sértő kijelentéseket³⁸ is tartalmaztak.

³⁵ Microsoft, Google, Exxon Mobil, General Electric, Apple stb.

³⁶ Adatgyűjtésre kérték a Magyarországon dolgozó diplomatákat. Index.hu 2010.12.03. http://index.hu/kulfold/2010/12/03/adatgyujtesre_kertek_a_magyarorszagon_dolgozo_diplomatakat/ Hozzáférés: 2016.01.27.

³⁷ A WikiLeaks 2010 novemberének végén kezdte el nyilvánosságra hozni a birtokába jutott 250.287 darab amerikai diplomáciai táviratot.

³⁸ Megvannak az első magyar Wikileaks-dokumentumok. Index.hu 2010.12.01. http://index.hu/kulfold/2010/12/01/megvannak_az_első_magyar_dokumentumok/ Hozzáférés: 2016.01.27.

A másik, sokkal nagyobb nemzetközi sokkhatást kiváltó esemény volt az *Edward Snowden* nevével fémjelzett lehallgatási botrány. *Snowden* az amerikai *Nemzetbiztonsági Ügynökség* (NSA) volt munkatársa 2013 májusában, Hongkongban olyan adatokat hozott nyilvánosságra, amelyek azt bizonyították, hogy az amerikai titkosszolgálatok a világon szinte bárki internetes tevékenységét megfigyelhették, válogatás nélkül hallgattak le telefonhívásokat és tartották azokat adatbázisban. Külön kínos, hogy napvilágot látott a tény, miszerint az Egyesült Államokkal szövetséges Németország politikusainak, sőt kancellárjának *Angela Merkel*nek a telefonját is lehallgatták.³⁹ Ez a transzatlanti szövetségi rendszeren belül is komoly kihívást jelentett, hiszen a kölcsönös bizalom nagymértékben megrendült, továbbá az Egyesült Államok nemzetközi reputációja is jelentősen erodálódott.

A problémát fokozta, hogy az USA hírszerzése nem csak a saját határain belül kezdett el operatíván ténykedni, hanem – kihasználva globális pozícióját – más országoktól is elvárt olyan intézkedésekre irányuló lehetőséget, amelyek nem nevezhetőek éppenséggel száz százalékgig átláthatónak, vagy demokratikusnak.⁴⁰

Ezektől az eseményektől eltekintve az Egyesült Államok globális politikaformáló képessége megmaradt, de – legalábbis ami a finom módszerekkel történő befolyásolást illeti – a dolga nehezebbé vált, hiszen a botrányok miatt felszínre került módszerek és technikák ellen a legtöbb ország elhárító szerve elkezdte a felkészülést.

Katonailag aktív Oroszország

Az USA politikai szerepvállalásának alakulására a további nagyhatalmi szereplők viselkedése és térnyerése is kiemelt hatással van. Jelen tanulmány Oroszországot vizsgálja, hiszen a bipoláris világrend felbomlásának egyik nagy kérdése volt, hogy mi fog történni Oroszországgal a geopolitika terén. *Brzezinski* fentebb említett műve Oroszországot a demokratizálódás útjára lépő országgént vizionálta, amely regionális hatalomként fog komoly szerepet betölteni. Helyette viszont – a jelenleg is zajló események tükrében – kijelenthető, hogy Oroszország valóban regionális hatalom, de ismételten a nagyhatalmi pozíció elérésére törekszik.

Oroszország felismerte, hogy Ukrajna fontos hídfő az eurázsiai szerepvállalásban, ezért részéről 2006-2008 között egy az országra irányuló állandó politikai-, gazdasági- és médianyomás volt megfigyelhető. Ennek a nyomásnak nem kedvezett az sem, hogy Ukrajna nem olyan mértékű fejlődést mutatott be a demokratizálódás folyamatában, mint ami a nemzetközi közösség részéről elvárt volt és ezért az évek múlásával sem került sokkal közelebb az Unió csatlakozáshoz. További balszerencsés fordulat volt az orosz gáztól való nyugat-európai függést csökkentő célkitűzés, amelynek eredményeképpen Európában olyan alternatív megoldásokat kerestek, amik Ukrajnát is elkerülik. Így Ukrajna európai szemszögből leértékelődött, ugyanakkor az Egyesült Államok és Oroszország szempontjából továbbra is geostratégiai fontossága volt.

A helyzet végül a Krím-félsziget Ukrajnától való elszakadásában és Oroszországhoz való csatlakozásában eszkalálódott, amelyet a nemzetközi közösség nem ismert el, majd a kelet-ukrajnai területek elszakadási kísérletével kirobbant a kelet-ukrajnai háború. A 2008-ban kialakult

³⁹ NSA-botrány: német minisztereket is lehallgattak. Euronews 2015.07.02. <http://hu.euronews.com/2015/07/02/nsa-botranynemet-minisztereket-is-lehallgattak/> Hozzáférés: 2016.01.27.

⁴⁰ Például az Európába telepített állítólagos CIA-táborok. Lsd.: Titkos CIA-táborok Kelet-Európában? MNO.hu 2005. 11.03. http://mno.hu/migr_1834/titkos-ciataborok-keleteuropaban-538849 Hozzáférés: 2016.01.27.

orosz-grúz háború tanulságából okulva – miszerint sem az USA sem az EU nem volt képes gyors reagálással beleszólni a háborúba – a kelet-ukrajnai helyzet rendezési kísérletében már Németország és Franciaország játszotta a főszerepet, míg az Egyesült Államok a NATO tagállamokban növelte katonai jelenlétét, ezzel is világos határt szabva az esetleges orosz törekvéseknek. Az Egyesült Államok további intézkedésként gazdasági szankciókat vezetett be Oroszország ellen, amihez az Európai Unió is csatlakozott. Ebben az esetben látszik, hogy az Európai Unió az USA szövetségeseiként lépett fel, ezzel is geopolitikai teret nyerve a maga számára. Fontos kihangsúlyoznunk, hogy képességeiket tekintve a világ két legnagyobb gazdasági, technológiai, politikai és katonai ereje koncentrálnak e két szereplőnél.⁴¹

A fentebb tárgyalt ukrán konfliktusok előzményét jelentette a NATO keleti rakétavédelmi pajzsának⁴² harmadik fázisa. Ekkor már konkrét fenyegetés hangzott el Oroszország részéről: „Amennyiben a helyzet tovább romlik, megelőző csapás alkalmazása mellett dönthetünk.” mondta *Nikolaj Makarov* orosz vezérkari főnök 2012. május 3-án,⁴³ egy nappal azután, hogy *Anatolij Antonov* orosz védelmi miniszter helyettes azt nyilatkozta: „Amikor az amerikaiak hozzálátnak a rakétavédelmi rendszer harmadik fázisának kivitelezéséhez Európában és úgy gondoljuk, hogy stratégiai nukleáris erőnk hatékonysága veszélybe kerül, súlyos lehetőségek merülnek majd fel a megfelelő orosz válaszlépést illetően.”⁴⁴

Az Egyesült Államoknak és az Európai Uniónak nem ez volt az első esete a közelmúltban, hogy az Oroszországgal kapcsolatos stratégiájukat újra kellett tervezni, példaképpen említhetjük *Vlagyimir Putyin* új perspektívát körvonalazó, 2011 végén tett kijelentését, miszerint létrehoznák az *Eurázsiai Uniót*. 2011 júliusában Oroszország, Kazahsztán és Fehéroroszország közös vámuniót hozott létre, 2012. január 1-jétől pedig létrejött az *Egységes Gazdasági Térség*, amiről a három ország vezetői már korábban megállapodtak.⁴⁵ A 2015. január 1-jén elinduló gazdasági együttműködésben egy 165 millió emberre kiterjedő egységes piacon, egységes gazdasági jogszabályokkal segítenék a vállalkozásokat, és előbb-utóbb szabaddá tennék a tőke és a munkaerő áramlását. Ehhez az Unióhoz 2014. október 9-én Örményország is csatlakozott.⁴⁶

A jövőbeli elképzelés szerint a közös politikai, gazdasági, katonai, vám, humanitárius és kulturális térséget alkotó konföderációs államszövetség önálló piaccá és a világ egyik geopolitikai pólusává válna, határai az Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig húzódnának. Ebből is kirajzolódik az a törekvés, hogy Moszkva helyreállítsa a befolyását az egykori Szovjetunió utódállamainak többsége felett.

A már fentebb említett szíriai polgárháborúba 2015. szeptember 20-án belépő Oroszország szerepvállalásával megerősítheti világpolitikai szerepét, hiszen a Közel-Keleten egy oroszbarát

⁴¹ DAVID C. GOMPERT 2006. 68–69.

⁴² Oroszország többször is aggodalmát fejezte ki a rakétavédelmi pajzs tekintetében, mivel szerintük a rendszer, kiépültével képes lesz előre jelezni, illetve adott esetben elfogni vagy megsemmisíteni akár az orosz rakétákat is, amely gyengíti az orosz haderő ütőképességét, felborítva ezzel a hidegháború után kialakult erőegyensúlyt.

⁴³ Oroszország már megelőző csapással fenyeget a rakétavitában. Index.hu 2012.05.03. http://index.hu/kulfold/2012/05/03/oroszorszag_mar_megelozo_csapással_fenyeget_a_raketavitaban/ Hozzáférés: 2016.01.27.

⁴⁴ Russia warns 'point of no return' imminent in US missile defense talks. Russia Today. 2012.05.02. <https://www.rt.com/politics/russia-us-missile-defense-arms-race-iran-406/> Hozzáférés: 2016.01.27.

⁴⁵ Russia, Kazakhstan, Belarus Sign Treaty Creating Huge Economic Bloc. Time.com. 2014.05.29. <http://time.com/135520/russia-kazakhstan-belarus-treaty/> Hozzáférés: 2016.01.27.

⁴⁶ Örményország csatlakozott az Eurázsiai Gazdasági Unióhoz. Kitekintő.hu. 2014.10.11. http://kitekinto.hu/europa/2014/10/11/ormenyorszag_csatlakozott_az_eurazsiai_gazdasagi_uniohoz/#VJX3JV4BA Hozzáférés: 2016.01.27.

társég létrehozásával a nyugati tömböt gyengítheti. A Szíriában eddig is jelenlevő orosz erők⁴⁷ így biztosíthatják tovább Oroszország mediterrán kapcsolatait, és ehhez viszont stabil szövetséges országra van szükségük, amit az *Aszad-rezsim* tud biztosítani számukra. Így a térségben eddig elkönnyvelt orosz befolyási övezeti veszteségek – mint Egyiptom, Líbia – nem folytatódhatnak tovább, sőt egy erősebb iráni, libanoni, szíriai tengellyé kovácsolódhatnak a jövőben.

Természetesen sok támadás érte Oroszországot a beavatkozását illetően, többek között azért, mert az Iszlám Állam elleni fellépésként aposztrofált légitámadások az *Aszad-rezsim* ellenzékét is nagymértékben érintették. Az igazi kérdés az, hogy a katonai beavatkozással sikerül-e Oroszországnak valóban tartós békét elérnie Szíriában, és így a Közel-Kelet egyfajta stabilizációját is megteremteni, hiszen akkor a globális politikai téren egy ismételt számottevő hatalommá léphet elő, amelyre a Nyugatnak valahogyan reagálnia kell.

Jelenleg elmondható, hogy a belső gazdasági és politikai gyengeségei alapján Oroszország nem tekinthető hatalmas, globális politikai aktornak, de jelentős olaj- és gázkészletei és ennek köszönhetően egyes európai országokkal szemben kiépített függőségi viszonyainak köszönhetően jelentős regionális hatalomnak tekinthető. Ezt a képet pedig a jelentős nukleáris hadereje teszi teljessé.

Perspektívák

A fentebb tárgyalt események egyaránt azt mutatják, hogy az USA-nak nem sikerült olyan mértékben megtartania globális pozícióit, mint amilyeneket elért a XX. század elején és olyan új kihívások jelentek meg a globális politikában, amelyek hatására az USA elkezdte elveszteni egyeduralmát a világ ügyeinek intézésében. Ahogy *Fareed Zakaria* könyvében is írja: „A posztamerikai világ fokozódó önbizalma azt jelenti, hogy vannak olyan hozzáértő önkéntesek, akik bölcsen tudnak olyan helyzetekben cselekedni, amikor az USA nem tud, vagy nem akar.”⁴⁸ Az Egyesült Államok az elmúlt évtizedben már nem töltötte be mindenkor azt a „Világ csendőre” szerepet, amely régebben jellemezte, teret engedett a feltörekvő hatalmak számára is a különböző konfliktusok rendezésében.

Természetesen nem arról van szó, hogy az USA gyorsan süllyedne, és új hatalom veszi át a helyét a világpolitika színterein, hanem arról, hogy az eddigi egyedülálló képességei már nem egyedülállóak, és az ennek köszönhetően eddig koncentrált globális hatalmi centrum eltolódik, többszereplőssé válik. Ez az újonnan kialakuló hatalmi rendszer, merőben újszerű lehet majd, hiszen sem a régi – európai hatalmak által dominált – többpólusú világrendre, sem a hidegháborúra jellemző bipolaritásra, sem pedig az azt követő egypólusú világrendre nem fog hasonlítani. Hiszen a felgyorsult gazdasági és pénzügyi globalizációnak köszönhetően a tőke koncentrációja is elkezdett felbomlani, amit elősegítenek az egyre erősebb ázsiai szereplők, különös tekintettel a Kína mellett működő ASEAN együttműködésre.⁴⁹

Arról nem is beszélve, hogy a jelenlegi konfliktusforrások – a terrrorszervezetek – mind nagyobb problémát jelentenek a globális politikai palettán, ráadásul ezek finanszírozása és térnyerése szintén eddig nem látott sikerességet mutat fel. Az ezen szervezetek elleni fellépés

⁴⁷ A 70-es évek óta Oroszország használhatta a tartuszi haditengerészeti bázist és földközi-tengeri kikötőt.

⁴⁸ ZAKARIA, FAREED 2009. 28.

⁴⁹ Association of South East Asian Nations (ASEAN), Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége. 10 tagállama: Brunei, Fülöp-Szigetek, Indonézia, Kambodzsa, Laosz, Malajzia, Mianmar, Szingapúr, Thaiföld, és Vietnam.

pedig teljesen új együttműködések, hatalmi szövetségeket hozhat létre, amelyekből új hatalmi rend emelkedhet fel.

Jelen tanulmányt talán érdemes egy Brzezinski 2012-ben kiadott könyvében fellelhető mondattal zárni, amely mondat jól összefoglalja a világban zajló eseményeket és felvázol egy lehetséges perspektívát: „*A jelenlegi globális elit fent vázolt összetétele [...] a hatalom történelmi léptékű újraelosztását jelenti a Nyugat kárára, s egyben ennek a hatalomnak a szóródását a világ négy különböző térségében.*”⁵⁰ *

IRODALOM

- BRZEZINSKI, ZBIGNIEW (1999): *A nagy sakktábla*. Amerika világhéghatalma és geostratégiai feladatai. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- BRZEZINSKI, ZBIGNIEW (2013): *Stratégiai vízió*. Amerika és a globális hatalom válsága. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- CARLSON, STACY - TRIVEDI, KAMAKSHYA - URSÚA, JOSÉ - WILSON, DOMINIC (2011): *The BRICs 10 Years On: Halfway Through The Great Transformation*. Goldman Sachs Global Economics, Commodities and Strategy Research 2011. <http://blogs.univ-poitiers.fr/o-bouba-olga/files/2012/11/Goldman-Sachs-Global-Economics-Paper-208.pdf> Hozzáférés: 2016.01.27.
- DAVID C. GOMPERT (2006): Mit akar Amerika Európától? In Vincze Hajnalka (szerk.): *A transzatlanti vita*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- GIDDENS, ANTHONY (2008): *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KÁPLY MÁTYÁS (2014): Obama: alábecsültük a Szíriában zajló eseményeket. Kitekintő.hu http://kitekintő.hu/iszlam/2014/09/30/obama_alabecsultuk_a_sziriaban_zajlo_esemenyeket/#VqAKzpd9mSp Hozzáférés: 2016.01.10.
- VARGA-TÓTH TAMÁS (2013): Nem bírna ki egy csatát a szupermodern hadihajó. Kitekintő.hu http://kitekintő.hu/amerika/2013/01/23/nem_birna_ki_egy_csatat_a_szupermodern_hadihajoj/#VrjgeZd9mSo Hozzáférés: 2016.01.04.
- ZAKARIA, FAREED (2009): *A posztamerikai világ*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Egyéb források:
- Adatgyűjtésre kérték a Magyarországon dolgozó diplomatákat. Index.hu 2010.12.03. http://index.hu/kulfold/2010/12/03/adatgyujtesre_kertek_a_magyarorszagon_dolgozo_diplomatakat/ Hozzáférés: 2016.01.27.
- Az EP vizsgálatot indít a CIA-táborok ügyében. BruxInfo 2006.01.18. <http://bruxinfo.hu/cikk/00000000-az-ep-vizsgalatot-indit-a-cia-taborok-ugyeben.html> Hozzáférés: 2016.01.27.
- How U.S. Army spent \$5BILLION on 'failed' pixel camouflage... because they 'wanted to look cooler than Marines' DailyMail.co.uk 2012.06.25. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2164686/How-U-S-Army-spent-5BILLION-failed-pixel-camouflage--wanted-look-cooler-Marines.html> Hozzáférés: 2016.01.04.
- Láthatatlan tankot gyártottak a lengyelek. MNO.hu 2014.04.04. <http://mno.hu/tudomany/lathatatlan-tankot-gyartottak-a-lengyelek-1219507> Hozzáférés: 2016.01.04.
- Magyar bürokratikus túlélőről írnak a Wikileaks-iratokban. Index.hu 2010.12.03. http://index.hu/kulfold/2010/12/03/magyar_burokratikus_tulelorol_irnak_a_wikileaks-iratokban/ Hozzáférés: 2016.01.27.
- Megvannak az első magyar Wikileaks-dokumentumok. Index.hu 2010.12.01. http://index.hu/kulfold/2010/12/01/megvannak_az_első_magyar_dokumentumok/ Hozzáférés: 2016.01.27.
- NSA-botrány: német minisztereket is lehallgattak. Euronews 2015.07.02. <http://hu.euronews.com/2015/07/02/nsa-botran-y-nemet-minisztereket-is-lehallgattak/> Hozzáférés: 2016.01.27.

⁵⁰ BRZEZINSKI, ZBIGNIEW 2013. 44.

- Oroszország már megelőző csapással fenyeget a rakétáitában. Index.hu 2012.05.03. http://index.hu/kulfold/2012/05/03/oroszorszag_mar_megelőzo_csapással_fenyeget_a_raketavitaban/ Hozzáférés: 2016.01.27.
- Örményország csatlakozott az Eurázsiai Gazdasági Unióhoz. Kitekintő.hu 2014.10.11. http://kitekinto.hu/europa/2014/10/11/ormenyorszag_csatlakozott_az_eurazsiai_gazdasagi_uniohoz/#.VJX3JV4BA Hozzáférés: 2016.01.27.
- Öt éven belül láthatatlan tankok lopakodnak a harctereken. HVG.hu 2011.12.03. http://hvg.hu/tudomany/Ot_even_belul_lathatatlan_tankok_lopakodnak_ZV832Q Hozzáférés: 2016.01.04.
- Russia, Kazakhstan, Belarus Sign Treaty Creating Huge Economic Bloc. Time.com 2014.05.29. <http://time.com/135520/russia-kazakhstan-belarus-treaty/> Hozzáférés: 2016.01.27.
- Russia warns 'point of no return' imminent in US missile defense talks. Russia Today 2012.05.02. <https://www.rt.com/politics/russia-us-missile-defense-arms-race-iran-406/> Hozzáférés: 2016.01.27.
- The World's Biggest Public Companies 2015. Forbes 2015. <http://www.forbes.com/global2000/list/> Hozzáférés: 2016.01.27.
- Titkos CIA-táborok Kelet-Európában? MNO.hu 2005. 11.03. http://mno.hu/migr_1834/titkos-ciataborok-keleteuropaban-538849 Hozzáférés: 2016.01.27.